
Súlyosítási tilalom a harmadfokú eljárásban

Herke Csongor*

A legtöbb eljárási törvény az anyagi jogi hiba (error in iure) esetén általában reformációs, megváltoztató döntési jogkört biztosít a fellebbviteli bíróságok számára. Általában a fellebbviteli eljárásban a vádlott javára történő megváltoztatása az elsőfokú ítéletnek (reformatio in melius) nem jár bonyodalommal. Ezzel szemben a vádlott terhére történő változtatásnak (reformatio in peius) már nemkívánatos következménye lehet a vádlott javára irányuló fellebbezések elapadása. Éppen ezért a reformatio in meliust főszabályként indokolt megengedni a fellebbviteli eljárásban, ugyanakkor azonban a reformatio in peiust minél szigorúbb korlátok közé kell szorítani. A Be. nem fogadja el az abszolút súlyosítási tilalmat, ugyanakkor azonban igen jelentős korlátokat állít a reformatio in peius számára s ezzel az intézményesített relatív súlyosítási tilalommal nemcsak jelentős kedvezményt nyújt a védelem számára (favor defensionis), hanem végső soron elősegíti azt is, hogy az alapvető eljárási feladatok megosztása minél következetesebben érvényesüljön a másodfokú eljárásban.¹

A súlyosítási tilalomnak két fő formája alakult ki: abszolút és relatív súlyosítási tilalom. Abszolút súlyosítási tilalom esetén a másodfokú bíróság soha nem hozhat a vádlott számára kedvezőtlenebb határozatot (még ha a terhelt terhére be is jelentettek fellebbezést): ha azt észleli, hogy az elsőfokú ítéletben kiszabottnál súlyosabb büntetés (intézkedés) alkalmazása szükséges, az elsőfokú ítéletet hatályon kívül kell helyeznie és az elsőfokú bíróságot új eljárásra kell utasítania (a súlyosabb ítélet meghozatala érdekében). Relatív súlyosítási tilalomnál a másodfokú bíróság döntési jogköre a bejelentett fellebbezés irányától függ: ha a vádlott terhére (is) jelentettek be fellebbezést, akkor az elsőfokú ítélet másodfokon súlyosítható, míg ha csak a vádlott javára fellebbeztek, akkor nem. Hazánkban általában a relatív súlyosítási tilalom érvényesül.

A Be. aszerint differenciáltan szabályozza a súlyosítási tilalmat, hogy

- a) a másodfokú eljárásban (354-355. §),
- b) a harmadfokú eljárásban (397. §),
- c) a megismételt eljárásban (405. §),

---

* Tanszékvezető egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Büntető Eljárási jogi és Kriminológiai Tanszék

¹ Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: *Új magyar büntetőeljárás*, Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2004. 529. o.

- d) a tárgyalás mellőzéses eljárásban (549. § (4) bek.),
- e) a katonai büntetőeljárásban (485/B. § (7) bek.) vagy
- f) a tárgyalásról lemondásos eljárásban (542. §), avagy
- g) a rendkívüli perorvoslatok során (415. § (3) bek.; 423. § (4) bek.; 437. §; 443. § (3) bek.) merül-e fel a súlyosabb ítélet meghozatalának kérdése.

Ez a tanulmány a harmadfokú eljárásban érvényesülő súlyosítási tilalom kereteit igyekszik körbejárni. Sajnos, a törvényhozó kifejezetten egyáltalán nem rendelkezik a harmadfokú eljárásban érvényesülő súlyosítási tilomról. A Be. 385. §-a szerint a harmadfokú bírósági eljárásban a másodfokú bírósági eljárásról szóló rendelkezéseket a harmadfokú eljárásra vonatkozó sajátos eltérésekkel kell értelemszerűen alkalmazni. A harmadfokú eljárást szabályozó XV. Fejezet viszont mindössze egy mondatban érinti a súlyosítási tilalmat: a 397. § szerint a harmadfokú bíróság a másodfokú bíróság ítéletét helybenhagyja, ha a fellebbezés alaptalan, vagy az ítéletet nem kell hatályon kívül helyezni, illetőleg a súlyosítási tilalom vagy a felülbírálat terjedelmének korlátai miatt nem lehet megváltoztatni.

Ebből a rendelkezésből egyértelműen következik, hogy a harmadfokú eljárásban is érvényesül súlyosítási tilalom, mégpedig valószínűsíthetően a másodfokon érvényesülő súlyosítási tilalom rendelkezéseit kell megfelelően alkalmazni. Ahhoz tehát, hogy a harmadfokú eljárásban érvényesülő súlyosítási tilalom pontos tartalmát fel tudjuk tárni, ismertetni kell elsőként a másodfokú büntetőeljárásban érvényesülő súlyosítási tilalom alapvető szabályait.

1. A súlyosítási tilalom a másodfokú eljárásban

A másodfokú eljárásban a terhelt terhére bejelentett fellebbezés hiányában kivétel nélkül tilos az elsőfokon felmentett vádlott bűnösségét megállapítani, vagy az elsőfokon elítélt vádlottal szemben alkalmazott szankciónál súlyosabb szankciót alkalmazni (kiszabott büntetésnél súlyosabb büntetést kiszabni; a büntetés helyett alkalmazott intézkedésnél súlyosabbat megállapítani; az intézkedés helyett büntetést megállapítani). A terhelt terhére bejelentett fellebbezés esetén tehát a Be. szabadon megengedi (a felülbírálat terjedelmének korlátai között) a terhelt terhére (és javára) való módosítást, ha viszont csak a terhelt javára jelentettek be fellebbezést, akkor csak a javára lehet az elsőfokú ítéleten változtatni.

A vádlott terhére bejelentett fellebbezésnek minősül, ha az

- a.) bűnösségének megállapítására,
- b.) súlyosabb minősítésre,
- c.) a szankció súlyosítására (büntetés súlyosítására, a büntetés helyett alkalmazott intézkedés súlyosítására vagy a büntetés helyett alkalmazott intézkedés helyett büntetés megállapítására) irányul.

Ha az elsőfokú bíróság a vádlottat egy bűncselekmény miatt felmenti (vele szemben az eljárást megszünteti), egy másik miatt pedig elítéli, és fellebbezést csak a felmentés (megszüntetés) miatt jelentettek be a terhelt terhére, akkor a vele szemben kiszabott szankció csak akkor súlyosítható, ha a felmentő (megszüntető) rendelkezés elleni fellebbezés sikeres volt.

A Be. alkalmazása szempontjából súlyosabb szankciónak minősül (354. § (4) bek.)

- a.) az életfogytig tartó szabadságvesztés esetén a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontjának későbbi időpontban való meghatározása,
- b.) a büntetés azzal szemben, akinek az ügyét elsőfokon önállóan alkalmazott intézkedéssel bírálták el,
- c.) a pénzbüntetés helyett alkalmazott közérdekű munka vagy szabadságvesztés,
- d.) a közérdekű munka helyett alkalmazott szabadságvesztés,
- e.) a felfüggesztett szabadságvesztés helyett alkalmazott végrehajtandó szabadságvesztés,
- f.) a végrehajtandó szabadságvesztés helyett alkalmazott hosszabb tartamú szabadságvesztés (annak felfüggesztése mellett is),
- g.) a végrehajtandó pénzbüntetés vagy közérdekű munka helyett alkalmazott felfüggesztett szabadságvesztés,
- h.) a felfüggesztett pénzbüntetés helyett alkalmazott végrehajtandó pénzbüntetés,
- i.) a végrehajtandó pénzbüntetés helyett alkalmazott nagyobb összegű pénzbüntetés, annak felfüggesztése mellett is,
- j.) az elsőfokú bíróság által nem alkalmazott mellékbüntetés alkalmazása,
- k.) az elsőfokon főbüntetés helyett önálló büntetésként alkalmazott mellékbüntetés helyett alkalmazott főbüntetés,
- l.) az elsőfokú bíróság által szabálysértés miatt alkalmazott jogkövetkezmény súlyosítása.

Érdekes módon ez a felsorolás nem tartalmazza az elsőfokon már büntetés helyett alkalmazott intézkedés súlyosításának tilalmát (pl. próbára bocsátás tartamának növelése), ugyanakkor a főszabályt tartalmazó 354. § (1) bekezdése szerint a terhelt terhére bejelentett fellebbezés hiányában erre sem kerülhet sor. Ez a nyilvánvaló törvényszerkesztési hiba a helyes jogértelmezéssel úgy küszöbölhető ki, hogy a főszabály alapján nem lehet az intézkedéseket sem súlyosítani, ha azokat kifejezetten büntetés helyett alkalmazta az elsőfokú bíróság. A büntetés mellett alkalmazott intézkedésekre azonban ez a rendelkezés nem vonatkozik.

Elkobzásról (vagyonelkobzásról) a másodfokú bíróság határozhat abban az esetben is, ha a terhelt terhére nem jelentettek be fellebbezést.

A törvényhozó nincs tekintettel arra sem, hogy a 2009. évi LXXX. törvény 7. §-ának következtében a Btk. büntetési rendszere 2010. május 1-től gyökeresen megváltozik. Ezzel a módosulással összefüggésben a 2009. évi LXXXIII. törvény 59. § (5) bekezdése mindössze a Be. 354. § (4) bekezdés c) pontjában szereplő „tartamú” szövegrésznek „tartamú” szövegrészre való módosítását tartotta szükségesnek, holott a megváltozott büntetési rendszer miatt nyilvánvalóan változnia kell a súlyosítási tilalom szempontjából irányadó szankció súlyossági sorrendnek is.

2. A hátrány fogalma

A magyar büntetőeljárás kódex egyértelműen meghatározza, hogy a súlyosítási tilalom miatt milyen, a terhelt számára hátrányos döntéseket nem lehet hozni a másodfokú eljárásban. Ugyanakkor ez nem mindenhol van így. Az európai bünte-

tőeljárási törvények döntő többsége ennél jóval általánosabban fogalmaz. Így pl. a német StPO 331. § (1) bekezdése szerint „Az ítéletet a tett jogi következményeinek nemében és mértékében nem lehet a vádlott hátrányára megváltoztatni, ha csak a vádlott, javára az ügyész vagy a törvényes képviselője nyújtott be fellebbezést” (és ennek megfelelő a szabályozás a felülvizsgálati eljárásban és a perújítás során is). Lényegében ugyanez a rendelkezés hazánkban is a rendkívüli perorvoslatoknál. Mert amíg az elsőfokú ügydöntő határozat elleni fellebbezési eljárás tekintetében a törvény szigorúan meghatározza, hogy milyen, a terhelt számára hátrányosabb változtatásokat zár ki a súlyosítási tilalom, addig a rendkívüli perorvoslatok során már csak a német szabályozáshoz hasonló rövid megfogalmazást találjuk:

- a perújításnál a 415. § (3) bekezdése szerint, ha a perújítási indítványt a terhelt javára terjesztették elő, az ítéletet a hátrányára nem lehet megváltoztatni;
- a felülvizsgálati eljárásban már nem is használja a törvényhozó a hátrány fogalmát, hanem úgy fogalmaz a 423. § (4) bekezdése, hogy a Legfelsőbb Bíróság a megtámadott határozatot csak a felülvizsgálati indítvánnyal megtámadott részében és csak a felülvizsgálati indítványban meghatározott ok alapján bírálja felül, a terhelt terhére benyújtott felülvizsgálati indítvány esetén azonban a megtámadott határozatot a terhelt javára is megváltoztathatja (tehát az ellenkezője kizárt);
- a törvényességi jogorvoslati eljárásban (437. §) és a jogegységi eljárásban (443. §) hozott határozat pedig csak a terhelt javára lehet érdemi kihatással adott ügyre azzal, hogy mindkét rendkívüli perorvoslatnál a törvényhozó konkrétan meghatározza azt is, hogy milyen érdemi kihatása lehet a határozatnak (felmentés, a kényszergyógykezelés mellőzése, az eljárás megszüntetése, enyhébb büntetés kiszabása, enyhébb intézkedés alkalmazása az előbbi rendkívüli perorvoslatnál, míg kizárólag felmentés vagy eljárásmegszüntetés a jogegységi eljárás eredményeképpen).

Ez azt jelenti tehát, hogy egyáltalán nem szükségtelen a hátrány fogalmának elemzése azzal, hogy ennek elsősorban a perújítás és a felülvizsgálat esetén van gyakorlati jelentősége (utóbbinál abban az esetben, ha elfogadjuk, hogy a „hátrány” nem más, mint a „javára való megváltoztatás” ellentéte). Elméleti szempontból is indokolt lehet, hogy megvizsgáljuk, hogy mi minősül a terhelt számára hátrányosabb döntésnek, hiszen sok tekintetben indokolatlannak tartjuk a törvényhozónak a súlyosítási tilalom főszabálya tekintetében alkalmazott megszorítását is. Sajnos, e téren is a német szakirodalomra kell támaszkodnunk, tekintettel arra, hogy ennek részletes elemzése hazánkban teljesen hiányzik.

A hátrány fogalmát sokféleképpen határozzák meg, elsősorban természetesen a két fő szempont (bűnösség megállapítása/szankció súlyosítása) figyelembevételével. Annak vizsgálata során, hogy a vádlott szempontjából a fellebbviteli fórum által alkalmazott jogkövetkezmények neme és mértéke hátrányt jelent-e, a megtámadott ítéletet tartalmazó szankciót természetesen azzal a szankcióval összehasonlítva kell megítélni, amelyet a fellebbviteli bíróság alkalmazni kíván. Tisztázandó az is, hogy milyen mértékben érvényesül a súlyosítási tilalom: figyelembe kell venni

az általános büntetés mértékét (ez akár alkotmányjogi előértékelést igényelhet) és a konkrét eset összes körülményét.

A büntetés célja a Btk. 37. §-a alapján a társadalom védelme érdekében a speciál- és generálprevenció. Ennek megfelelően határozza meg a Btk. 83. §-a a büntetés kiszabásának elveit, miszerint erre a célra figyelemmel a törvényi keretek között a bűncselekmény és az elkövető társadalomra veszélyességéhez, a bűnösség fokához és az egyéb súlyosító és enyhítő körülményekhez igazodó szankciót kell alkalmazni. Ha tehát a bűncselekmény miatt több szankció elrendelésének feltételei fennállnak, elsősorban azt kell elrendelni, amely a legalkalmasabb arra, hogy elérje azt a célját, hogy a társadalmat megóvja a további bűncselekményektől. Ha több szankció egyformán alkalmas arra, hogy ezt a célt elérjük, akkor viszont a bíróságnak azt a szankciót kell alkalmaznia, amely a terheltre nézve a legkevésbé hátrányos.² Ha ezen előnyök vizsgálata alapján a bíróság nem tud megfelelően választani, vagy úgy látja, hogy egy szankció nem hordoz magában minden szükséges következményt, akkor kerülhet sor a szankciók halmozódására.

Az alkalmasság és a célszerűség gondolata a szankciók konkurenciájánál jut meghatározó szerephez. Több szankció különösen akkor jöhet szóba, ha a terhelt (cselekménye) különböző szempontok alapján veszélyes a társadalomra, és egyetlen szankció alkalmazása a különböző veszélyekkel szemben nem nyújt védekezést. Tehát csak ha az alkalmasság és célszerűség vizsgálata nem vezet megfelelő eredményre, akkor áll elő az a kérdés, hogy melyik szankcióval lehet a terheltet a legkevésbé büntetni. Azt, hogy mi a legkevésbé terhelő, az eset konkrét körülményei alapján kell megítélni (ideértve a vádlott személyiségét is³). Ez a felfogás az objektív szempontok alapján azt feltételezi, hogy a terhelt jogaira is tekintettel kell lenni. A hátrány fogalma a jogkövetkezmények nemét és mértékét illetően a Btk. felsorolásához igazodik, éppen azért, hogy a védelemnek biztosítsa az előreláthatóságot és a kiszámíthatóságot a jogorvoslat benyújtásánál.

Elméletileg megkülönböztethetünk egy általános objektív, egy konkrét individuális és egy szubjektív értékelést a hátrány meghatározásánál a *reformatio in peius* tilalmával összefüggésben. Mindenképpen általánosan objektív mértékként jelenik meg az elismert alaptendencia a súlyosítás jogi következményeiben, mialatt a többi értékelést inkább kivételes döntésnek tekintik.

2.1. Az általános objektív értékelés. Általánosan objektív értékelésnek tekinthető, hogy az a kérdés, amely az adott esetekben a számításba jövő szankciók közötti választást meghatározza, a törvény kifejezett előírásán alapul. Ha tehát a törvény kifejezetten előírja, hogy bizonyos bűncselekmények esetén bizonyos szankciót alkalmazni kell (pl. a 64. § (1) bekezdés a) pontja alapján a pénzmellékbüntetést, ha a bűncselekményt haszonszerzés céljából követik el), akkor általánosan objektív értékelésről beszélhetünk. Ez egyébként nem feltétlenül jelenti azt, hogy az általánosan objektív értékelés mindenképpen a terhelt

² Herbert Tröndle: *Strafgesetzbuch und Nebengesetze*, München, 1997., a 72. §-hoz fűzött kommentár 2. pont.

³ Hans-Jürgen Bruns: *Sicherungsmaßregeln und Verschlechterungsverbot*, *Juristenzeitung*, 1954. 730-732. o.

hátrányára válik.⁴ Az általános objektív látásmód szerint egyes esetekben a szankciókat összehasonlítva Maurach szerint nem jutunk egyértelmű eredményre, mivel pl. több intézkedési mód közül egyik az eset körülményei és a terhelt személyisége alapján egyszer csekélyebb, máskor nagyobb súllyal hat ki az étintetre.⁵ Megállapítható tehát, hogy az igazságszolgáltatás alapvonása, hogy a hátrány meghatározására a *reformatio in peius* tilalma tekintetében általános objektív értékelés alapján kerülhet sor. Amíg tehát a szankciók súlyossága tekintetében törvényi meghatározás áll rendelkezésünkre (amely nincs tekintettel a terhelt egyéni vonásaira és az eset körülményeire), addig az a döntő.

Ganske szerint az általánosan objektív értékelés éppen a vádlottat védi, hiszen ezáltal saját maga ki tudja számolni a súlyosítás lehetséges mértékét, mielőtt jogorvoslattal él.⁶ Ha a *reformatio in peius* tilalmának az a célja, hogy biztosítsa a vádlottat abban, hogy az általa benyújtott jogorvoslatnak a következménye nem az lesz, hogy az ítéletet éppen a hátrányára fogják megváltoztatni, akkor a törvényhozónak azt is meg kell határoznia, hogy mit értsen a terhelt a hátrányosabb döntésen, azaz az egyes szankciók közül melyik a hátrányosabb és melyik nem. A felmentett vádlottnak nem nehéz kiszámolnia, mikor jár rosszabbul másodfokon (ha elítélik), és ugyanez igaz abban az esetben is, ha az elsőfokú bíróság az eljárást megszünteti. Ha azonban a vádlottat elsőfokon elítélik, akkor az már lényegesen bonyolultabb kérdés, hogy mikor jár a vádlott rosszabbul másodfokon (és akkor még nem térünk ki a rendkívüli perorvoslatokra). Ennélfogva a súlyosítási tilalomnak meg kellene tiltania a fellebbviteli bíróság számára az elsőfokú ítélet rendelkező részének bármilyen, a vádlottra nézve kedvezőtlen változtatását. A jelenleg hatályos súlyosítási tilalom ennél sokkal szűkebb körű, hiszen csak bizonyos hátrányos megváltoztatásokat zár ki a másodfokú eljárásban, amennyiben a terhelt terhére az elsőfokú ítélet ellen nem jelentettek be fellebbezést. A vádlott bizalmának megvédése és annak érdekében, hogy az ügyben eljáró bíróság mindenkor a tettek megfelelő büntetést szabjon ki, a vádlottnak pontosan tudnia kell(ene) a jogorvoslattal élés előtt, hogy az ítélet milyen pontjaiban kell számolnia helyzete súlyosbodásával, azaz a hátrány mértékét előre ki kell, hogy tudja számolni. Ganske ennek érdekében egy általános, nem csak a vádlott részére érvényes várható bün-

⁴ Így pl. Németországban egy 1935-ös ügyben felmerült, hogy a biztonsági őrizet helyett elrendelt kasztrálás a súlyosítási tilomba ütközik-e. Habár mindkét intézkedés feltételei fennálltak, a birodalmi bíróság szerint a törvény és indoklása sem adott megoldást a kérdésre. Ezért ez az értékelés attól függene, hogy a két intézkedés egymással összehasonlítható-e, habár a törvény nem mond ki semmilyen sorrendet. Összehasonlítva a két intézkedést, azt mondta ki a birodalmi bíróság, hogy nem mondható el, hogy egyik vagy másik intézkedés a másikhoz képest enyhébb vagy súlyosabb lenne, mindkét intézkedés személyiségtől függően különbözően hat az érintetteknek. Eredményében sem lehet általánosan megállapítani, hogy a biztonsági őrizet enyhébb vagy kevésbé súlyos, mint a kasztrálás. Ha a birodalmi bíróságnak ez a döntése inkább csak történelmi jelentőségű is, mivel a kasztrálás mint intézkedés ma már alkotmányellenes lenne, kiemelkedő jelentőségű, mivel kifejezésre jut benne az intézkedések összehasonlíthatatlansága. Ha az intézkedések egymás között összehasonlíthatatlannak, nem jöhet szóba egymással való kicserélésük. Vö. a német Birodalmi Bíróság 69, 76. sz. döntését (1935. január 7.).

⁵ Reinhart Maurach: Anmerkung zu BGH, Urteil vom 25. 10. 1972 – 2 StR 422/72, *Juristische Rundschau*, 1973. 161. o.

⁶ Joachim Ganske: *Der Begriff des Nachteils bei den strafprozessualen Verschärfungsverboten*, Berlin, 1960. 33. o.

tetési mérték meghatározását igényli, azért, hogy meg lehessen határozni, milyen hátrány van kilátásba helyezve.⁷ Ennek objektív, kézzel fogható, harmadik (elfogulatlan) megfigyelő által a megállapított körülmények alapján meghatározható, általános, az eset körülményeitől elvonatkoztatott büntetési mértéknek kell lennie. A szubjektív értékelésnek e tekintetben nem lehet szerepe, a vádlott megérzése a büntetés mértékéről nem vehető figyelembe. Amit a vádlott hátránynak gondol, lehet, hogy egy másik vádlott kellemesnek találja a számára (így pl. az alacsony jövedelemmel rendelkező, több kiskorú gyermek eltartásáról gondoskodó vádlott jobban örülhet egy felfüggesztett szabadságvesztésnek, mint egy pénzbüntetésnek; ugyanakkor egy olyan vádlott, aki a felfüggesztett szabadságvesztéssel elveszíti állását, szívesebben fizet meg akár nagyobb összegű pénzbüntetést is). A konkrét, a vádlott különös életkörülményeire figyelemmel levő metódus ellen szól, hogy ennek a tilalmi előírás nem egységes értelmezése lenne a következménye, mivel csak az adott ügyben eljáró bíróságon múlna, hogy a hátrányt az adott esetben meghatározza, és teljesen sajátos büntetési mértéket alkalmazhatna. Tehát Ganske szerint egyedül az általános objektív értékelés vezet ahhoz a kezdetekben megnevezett védőfunkcióhoz, hogy a vádlott a hátrány lehetséges mértékét előre ki tudja számolni. Ő egyébként az intézkedéseknél is alkalmazni kívánja az általános objektív értékelést, bár az intézkedések szerinte is olyanok, mint a mellékbüntetések: összehasonlíthatatlanok és kicserélhetetlenek. Az intézkedéseknél a törvény (a főbüntetésekkel ellentétben) nem nyújt támpontot a rangsoroláshoz. Az intézkedések egymás között minden esetben más jelentőségűek, állapítja meg Wittschier, aki a gyógy- vagy gondozóintézetben, alkoholistákat gyógyító vagy elvonókúrára alkalmas intézetekben történő elhelyezésre, biztonsági őrizetre, a foglalkozástól való eltiltásra és a járművezetéstől való eltiltásra, mint korábbi intézkedésekre hivatkozik.⁸ Cséka szerint pedig a korábban nem alkalmazott intézkedések kompenzálásaként a büntetés csökkentése azért nem elfogadható, mert az „a gyakorlatban alighanem az inponderábilák óhatatlanul szubjektív összemérését jelentené”.⁹

Míg Ganske megtiltana a jogorvoslati bíróságnak, hogy új, és/vagy egy másik intézkedés helyett vagy mellett alkalmazott intézkedést mondjon ki utólag, esetleg meghosszabbítsa az intézkedés tartamát, vagy az egyiket kicserélje a másikkal, mivel a különbözőségük miatt ezek az intézkedések nem hozhatók egymással kapcsolatba, addig az ezzel ellentétes pólust alkotja az ún. kicserélési teória, amely kiindulópontját Oetker fektette le, és amelynek alapvonásait Bruns fejtette ki. Oetker a már ismerttetett birodalmi bírósági ítélet alapján foglalt állást, amelyben a bíróság a súlyosítási tilalom beállta ellenére az elrendelt kasztrálás biztonsági őrizettel való kicserélését mondta ki, mivel nem volt megállapítható, hogy az egyik vagy a másik intézkedés enyhébb vagy súlyosabb lenne, mint a másik. Oetker is helyesli azt az állítást, hogy a két intézkedés egyáltalán nem hasonlítható össze súlyosságukat vagy csekélységüket illetően, ezért a két intézkedést jogilag egyenértékűnek kell

⁷ Joachim Ganske: i. m. 29. o.

⁸ Johannes Wittschier: *Das Verbot der reformatio in peius im strafprozessualen Beschlußverfahren*, Darmstadt, 1984. 23. o.

⁹ Cséka Ervin: *A büntető jogorvoslatok alaptanai*. KJK, Budapest, 1985. 263. o.

tekinteni.¹⁰ Ha két vagy több intézkedés közül nem lehet objektíven megállapítani, hogy melyik jelent nagyobb terhelést, akkor azok bármelyike bármelyikre kicserélhető, bármilyen mértékben még akkor is, ha egyébként beállt a súlyosítási tilalom. Bruns ugyan nem ért egyet a német bírósági gyakorlattal, miszerint az egyes intézkedések kiválasztása során figyelembe lehetne venni a terhelt kívánságát, ugyanakkor elfogadja az egyes intézkedések szabad kicserélhetőségét azzal az érveléssel alátámasztva, hogy ha a fellebbviteli bíróság az alsóbb fokú bíróság téves mérlegelése miatt egy alkalmazott intézkedést helytelennek talál, a súlyosítási tilalom beállta ellenére is kicserélheti azt egy másikra.¹¹ Tehát, noha a Bruns által vizsgált esetben a vádlott kérésére változtatták meg az intézkedést és Bruns ennek a figyelembevételét elméletileg sem fogadta el, az intézkedések lehetséges kicserélésével mint eredménnyel egyetértett. Az általánosan objektív értékelésből kiindulva a büntetések egymás közötti kapcsolatát illetően felvetette a kérdést, hogy ugyanaz irányadó-e az intézkedések szabályaira, hogy meg lehessen ítélni a hátrányt, hiszen a büntetésekkel ellentétben hiányzik a törvényes büntetési mérték, és a törvényileg rögzített értékelés sem adott, ehelyett egy másik értékelési mód, a konkrét individuális értékelés él, amelynek szubjektív jellege van, és ez szükségszerűen a törvényi fokozatosság hiányából vonható le. Bruns két esetcsoportot különböztet meg:¹² ha az alsóbb fokú bíróság a korábbi ítéletben nem rendelt el intézkedést, akkor a fellebbviteli bíróság sem rendelhet el intézkedést, hiszen minden ilyen intézkedés súlyosítást jelentene. A második esetcsoport az, amikor az alsóbb fokú bíróság által alkalmazott intézkedést (függetlenül attól hogy annak az elrendelése megengedhető volt vagy nem) a fellebbviteli bíróság egy másik intézkedésre kívánja kicserélni. Ha megtiltanánk ezt a kicserélést, akkor Bruns szerint sok esetben a súlyosítási tilalom enyhítési tilalommá válna, hiszen könnyen lehetséges, hogy a másodfokú bíróság helyes értékelése alapján éppen enyhébb intézkedésre kerül sor, mint elsőfokon.¹³ A kicserélés tilalma ugyanis csak a rossz, nem megengedhető módon elrendelt intézkedés megszüntetését engedélyezi, de nem teszi lehetővé a helyes intézkedés elrendelését. Ezáltal a súlyosítási tilalomból a terhelt ténylegesen előnyt kovácsolna, ahelyett, hogy a jogintézmény eredeti célja érvényesülne, azaz az, hogy ne szenvedjen hátrányt.

Ezzel a megállapítással azonban Kretschmer nem ért egyet.¹⁴ Szerinte ugyanis, ha az ügyben elsőfokon eljáró bíróság nem megengedhető intézkedést rendelt el, azaz jogilag hibásan cselekedett, a vádlott joga, hogy a másodfokú bíróság ezt a hibát anyagi jogilag helyes ítélettel hozza helyre (és a másik oldalról az ügyészség kötelessége, hogy erre a hibára felhívja a fellebbviteli bíróság figyelmét). Egy olyan jogkövetkezményt, amelynek nem állnak fenn a törvényes feltételei, nem szabad fenntartani. Ha pedig egy ilyen esetben a vádlott javára jogorvoslatot nyújtanak be

¹⁰ Friedrich Oetker: Anmerkung zu RG, Urteil vom 7. 1. 1935 — 2 D 1384 / 34, *Juristische Wochenschrift*, 1935. 1417-1418. o.

¹¹ Hans-Jürgen Bruns: Über Häufung und Auswahl konkurrierender Sicherungsmaßregeln (§ 42 n StGB), *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, 1940. 544. o.

¹² Hans-Jürgen Bruns: i. m. (1954) 730-734. o.

¹³ Hans-Jürgen Bruns: i. m. (1954) 736. o.

¹⁴ Joachim Kretschmer: *Das strafprozessuale Verbot der reformatio in peius und die Maßregel der Besserung und Sicherung*, Berlin, 1999. 98. o.

azzal a célkitűzéssel, hogy helyrehozzák a hibát, nem szabad, hogy ez okot adjon arra, hogy más intézkedést rendeljenek el. Erre Kretschmer szerint csak akkor kerülhet sor, ha az ügyészség ennek érdekében a vádlott terhére jogorvoslattal él. Ellentmondó és tisztességtelen lenne, ha a bűnüldöző szervek jogorvoslati jogot kínálnának fel a vádlott javára a hiba kiküszöbölése érdekében, és ennek alapján nemcsak a hibásan elrendelt intézkedést szüntetnék meg a törvénynek megfelelően, hanem ezzel párhuzamosan újabb intézkedést rendelnének el. Ha azonban az elsőfokon eljáró bíróság jogosan alkalmaz a vádlottal szemben egy intézkedést, akkor ezt a fellebbviteli bíróságon is fenn kell tartani, akkor is, ha további intézkedések feltételei is fennálltak, amelyek felett az elsőfokon eljáró bíróság elsiklott. A kicserélés tilalma esetén Bruns szerint a vádlott „cseberből vederbe kerülne.”¹⁵ Bruns az intézkedések megváltoztatásának megengedhetőségét Oetker érvelésével igazolja. Az egyenértékűség gondolata ugyanis megengedi egy intézkedés másik általi helyettesítését anélkül, hogy ez a súlyosítási tilalomnak ellentmondana. Ugyanakkor ő maga is korlátozza a kicserélés lehetőségét. A súlyosítási tilalomnak meg kellene akadályoznia, pl. megrovás helyett próbára bocsátást alkalmazzon a bíróság, mivel az intézkedések egyenértékűségének alapelvét és azt elismerve, hogy a törvény nem ismeri az intézkedések általános fokozatosságának elvét, bizonyos terjedelemben az élettapasztalat és a bírói ítékezés alapján meg lehetne állapítani fokozatosságot. Noha tehát általánosságban az intézkedéseket egyenértékűnek kell tekinteni, és abból kell kiindulni, hogy az újonnan alkalmazott intézkedés általánosságban nem súlyosabb, mint az eredeti, Bruns szerint ragaszkodni kell egy általános mértékhez vagy objektív szemponthoz, de ennek során kerülni kell a konkrét individuális elemek figyelembevételét (mint pl. a személyes megérzés).

Az eddig felsorolt felfogások a hátrány megfogalmazását és annak következményeit az intézkedések tekintetében mint két ellentétes extrém pólust jelenítik meg. Az egyik oldalon az intézkedések semmi módon sem lehetséges kicserélése áll az összehasonlítás hiánya miatt, mivel rangsor a büntető eljárásjogi súlyosítási tilalom keretein belül nem állítható fel. A másik oldalon az intézkedések egymás közötti kicserélésének lehetősége áll az egyenértékűségük alapján. A következőkben ehhez a két pólushoz fűződő köztes véleményeket ismertetjük.

Gerhardt a különböző főbüntetési nemekből kiindulva egy objektív büntetési mértéket vett alapul, azért, hogy a súlyosítást (hátrányt) meg tudja határozni, és csak korlátozott terjedelemben engedte meg az intézkedések kicserélését.¹⁶ A tilalmi előírások Gerhardt szerint azt célozták meg, hogy támogassák a vádlott bizalmát, és ha csak a terhelt javára nyújtottak be jogorvoslatot, akkor a terheltet ennek alapján ne lehessen súlyosabban megbüntetni. A vádlottnak már a jogorvoslat benyújtása előtt tudnia kell, hogy milyen súlyosítást helyeznek kilátásba. Ez csak egy általános érvényű, tehát objektív büntetési értékelésnél lehetséges. Az egységesség tehát egyedül egy általános objektív mértékkel biztosítható Gerhardt szerint. A konkrét szemléletet ezért a bíróságnak kell érvényesítenie. Mivel az általános objektív értékelés megköveteli, hogy a megváltoztathatóságra a súlyosítási

¹⁵ Bruns szavaival élve: „Weder im Regen noch in der Traufe”. Hans-Jürgen Bruns: i. m. (1954) 736. o.

¹⁶ Bernd-Peter Gerhardt: *Das Verbot der reformatio in peius bei den Nebenstrafen, Nebenfolgen, Maßregeln der Sicherung und Besserung des Strafgesetzbuches*, München, 1970. 30. o.

tilalom keretein belül – annyira, amennyire csak lehetséges – törvényes mértéket szabjunk, a főbüntetéseknél szigorú sorrendiség érvényesül. Ugyanakkor Gerhardt felveti a kérdést, hogy a szubjektív döntés az intézkedések jogi természetével ellentétben áll-e.¹⁷ A *reformatio in pieus* tilalmának alap gondolatát tekintetbe véve döntő szempont, hogy a vádlottnak a jogorvoslat benyújtásakor az alkalmazott (és másodfokon alkalmazható) intézkedést is előre ki kell tudnia számolni, ezért az intézkedésekre vonatkozóan is objektív összehasonlító mértékre van szükség. A büntetésekkel összehasonlítva különböző jogi természetű intézkedések nem indokolják az eltérő mértéket, mivel a súlyosítási tilalmat illetően az egyes következmények jogi természete nem döntő, és ennél fogva nem vezethet egységes értelmezésekhez. Ugyanakkor Gerhardt szerint az intézkedésekre is érvényes egyfajta objektív mérték. Mivel az intézkedéseknél hiányzik a törvényes rangsor, értékkapcsolatot kell létrehozni az intézkedések között. Gerhardt kiindulópontja szerint az intézkedések a terhelt személyi szabadságát, anyagi jólétét befolyásolják, és erre a korlátozásra is különböző mértékekben kerül sor.¹⁸ A fokozatosság megállapításánál Gerhardt kifejti, hogy a szabadság megvonása jelenti a legsúlyosabb korlátozást (de a szabadságot korlátozó és a szabadságot elvonó intézkedésekben belül nincsen fokozatosság). Ennek alapján a súlyosítási tilalom beállta esetén szóba jöhet a szabadságot elvonó intézkedés kicserélése a szabadságot korlátozó vagy azt nem is érintő intézkedéssel, de fordítva ez nem lehetséges.

Tovább árnyékolja a problémát az általános objektív értékelés körében a súlyosítási tilalomra vonatkozó büntető eljárásjogi előírások tekintetében a hátrány meghatározásánál Grethlein,¹⁹ aki alapvetően az intézkedések és büntetések kicserélését támogatja, és ezek megengedhetőségét a vádlott helyzete tényleges súlyosításának nézőpontja alapján ítéli meg. Szerinte figyelembe lehet venni érthető okokból a vádlott kívánságát, és meg lehet engedni az intézkedés kicserélését, ha az kifejezetten a vádlott javára szolgál akkor is, ha beállt a súlyosítási tilalom. Grethlein tehát egy általános objektív értékelésből indul ki a súlyosítási tilalom kérdésénél, és a szabadságelvonó szankciót szabadságot korlátozó szankcióra való változtatásban nem lát súlyosítást a vádlott terhére. Szerinte csak akkor nem engedhető meg a kicserélés, ha objektívan nem állapítható meg, hogy melyik intézkedés súlyosabb. Ennél az értékelésnél a vádlott érthető kívánságára tekintettel kell lenni, és ebből a kívánságból kiindulva kell a cserét megengedni.

Míg Grethlein a vádlottnak a két (több) jogkövetkezmény között választással kapcsolatos kívánságát kivételes esetben lehetségesnek tekinti (még azok „kicserélését” is másodfokon, a súlyosítási tilalom beálltától függetlenül), addig Frisch egy konkrétumot fogalmaz meg az általános objektív értékeléshez, annak érdekében, hogy az intézkedések vonatkozásában a súlyosítást (hátrányt) meg tudja határozni.²⁰ Frisch a vádlottnak a rizikóval kapcsolatos megfigyeléséből indul ki. A vádlott-

¹⁷ Bernd-Peter Gerhardt: i. m. 81. o.

¹⁸ Bernd-Peter Gerhardt: i. m. 86. o.

¹⁹ Gerhard Grethlein: *Die Problematik des Verschlechterungsverbotés im Hinblick auf die besonderen Maßnahmen des Jugendrechts*, Neuwied am Rhein, 1963. 137. o.

²⁰ Wolfgang Frisch: Das Verschlechterungsverbot – Grundfragen und neue Entwicklungen, *Juristische Arbeitsblätter*, 1974. 165-166. o.

nak a súlyosítási tilalom beállta esetén normális esetben nem kell a saját jogorvoslatának benyújtásakor attól tartania, hogy súlyosabb szankciót rendelnek el ellene. A súlyosítási tilalom bonyolult megfogalmazása esetén a vádlott nem tudná, hogy a bíróság az eset milyen körülményeit milyen körülményekkel összehasonlítva vesz figyelembe (lényegében ez az eset hazánkban, hiszen könnyen járhat úgy a vádlott, hogy csak a javára fellebbeztek az ítélet ellen, és ezt követően megvonják tőle a bírósági előzetes mentesítést vagy súlyosabb végrehajtási fokozatot állapítanak meg vele szemben stb.). A jogorvoslat benyújtásának rizikója számára világos: nem áll másból, mint a várható szankciókból (illetve azok törvényes kapcsolatának a megítéléséből). Előnyös lenne ezért Frisch szerint, ha az intézkedéseknél is az általános, törvény által meghatározott sorrend lenne felállítva. Az általános objektív értékelés törvényes előértékeket határoz meg. Alkotmányjogi alapértékelésként mondja ki pl. minden jogállam büntető jogalkotása, hogy a pénzbüntetés alapján véve enyhébb büntetés, mint a szabadságvesztés, még ha utóbbinak végrehajtását fel is függesztik, mivel a felfüggesztett szabadságvesztés végrehajtásának elrendelése során súlyosabb hátrányt kellene elszenvednie az elítéltnak, mintha pénzbüntetést kapott volna. Frisch szerint a mérték meghatározásának rendjében az Alkotmány rendelkezései alapján a szabadságelvonó jogkövetkezmények mindig súlyosabbak, mint a cselekvési szabadságot korlátozó intézkedések.²¹ Frisch felveti továbbá azt a kérdést is, hogy ha a bíróság több szankciót alkalmaz (pl. főbüntetést és mellékbüntetést), akkor az enyhébb büntetési szankció mértékének megállapításában szabad kezdet kap-e, és vajon az enyhébb szankció magasabb mértéknek megállapítása a súlyosítási tilalom értelmében súlyosabb lehet-e, ha a vele kapcsolatba álló súlyosabb szankciót csekélyebb mértékben állapítja meg a bíróság.²² Azaz pl. ha a vádlottat végrehajtandó szabadságvesztésre és pénzmellékbüntetésre ítélik, akkor a súlyosítási tilalom beállta esetén felemelhető-e másodfokon a pénzmellékbüntetés összege, ha ezzel párhuzamosan a másodfokú bíróság csökkenti a szabadságvesztés mértékét. Frisch szerint ehhez mindig az adott ügy konkrét értékelése szükséges, azaz szerinte a változtatásnak összességében nem szabad ahhoz vezetnie, hogy az enyhébb szankció túlzott emelésén keresztül (a súlyosabb szankció enyhítése mellett) súlyosabbá váljon a jogkövetkezmény a terhelt számára. Így pl. nem tekinthető összességében enyhébb büntetésnek, ha a szabadságvesztés mértékén alig csökkentve a pénzmellékbüntetést összességében a tízszeresére emeli a másodfokú bíróság. Ugyanakkor Frisch azt is kiemeli, hogy ez a gondolatmenet csak akkor állja meg a helyét, ha általános objektív törvényi értékelés nem áll rendelkezésre, vagy annak alapján nem lehet egyértelműen eldönteni, mi tekinthető súlyosabb szankciónak.

Az általános objektív értékeléssel összefüggő itt kifejtett nézőpontokkal kapcsolatos véleményeltérés alapvető különbsége tehát abban rejlik, hogy az intézkedéseket egymás között összehasonlíthatatlannak és kicserélhetetlennek tekintjük (Ganske), vagy az intézkedések messzemenően egyenértékűek és egymással kicserélhetők (Oetker, Bruns). Ezek a felfogások az általános objektív kiindulópont alapján kivételeket keresnek azokra az esetekre, amikor az általános objektív értékelés

²¹ Wolfgang Frisch: i. m. 168. o.

²² Wolfgang Frisch: i. m. 169. o.

– különösen a törvényi szabályozás miatt – nem lehetséges. A különböző felfogásoknak azonban ugyanaz a végeredményük, kivéve, ha a rangsor az egyes jogkövetkezmények között nem egyértelmű. Az, hogy a számtalan elképzelés – semmilyen kicserélés (Ganske, Gerhardt), mindenkori kicserélés (Bruns), az eset körülményeinek figyelembe vétele (Frisch), az érintett kívánságának figyelembe vétele (Grethlein) – közül melyiket kell alkalmazni, az adott ország jogi szabályozásától is függ. Hazánkban a másodfokú eljárásban egyértelműen meghatározza a törvény, hogy mi minősül súlyosabb szankciónak, az egyes részletproblémákat pedig a gyakorlat igyekezett megoldani. Az, hogy a rendkívüli perorvoslatoknál meghatározott hátrány (ld. perújítás) illetőleg javára való döntési lehetőség (ld. felülvizsgálat) hogyan értelmezhető, már más kérdés.

2.2. A konkrét individuális értékelés. A konkrét individuális értékelésre jó példa a német joggyakorlatban felmerült kérdés, miszerint ha az ügyben elsőfokon eljáró bíróság pénzbüntetést és járművezetéstől eltiltást rendelt el, akkor lehetőség van-e arra, hogy a fellebbviteli bíróság a súlyosítási tilalom beállta ellenére felemelje az elsőfokon kiszabott pénzbüntetést a járművezetéstől eltiltás mellőzése mellett.²³ Hazánkban ez a kérdés nyilvánvalóan fel sem merülhet, mivel a törvény egyértelműen kizárja a büntetés mértékének felemelését akkor is, ha a mellékbüntetést a fellebbviteli bíróság egyúttal mellőzi (354. § (4) bek. e) pont), habár a fentebb említett szabályozás miatt a rendkívüli perorvoslatok során már ez a korlát nem biztos, hogy fennáll. Perújításnál ugyanis már csak azt kell vizsgálni, hogy hátrányosabb döntés-e a terheltre nézve a pénzbüntetés felemelése a járművezetéstől eltiltás mellőzése mellett, illetőleg felülvizsgálatnál azt, hogy a terhelt javára szolgál-e ez. Ez pedig már adott esetben nem egyértelmű (így pl. egy hivatásos gépjármű-vezetőnek a 3 éves járművezetéstől eltiltás a létfenntartását veszélyeztetheti, míg a pénzbüntetés felemelése egy esetleges részletfizetéssel elérheti a büntetés célját úgy is, hogy a szankció azon túlnyúlna). Az tehát, hogy melyik szankció enyhébb, a kérdéses szankciók konkrét értékelése alapján állapítható meg nagy biztonsággal. A törvény értelmezésénél egyébként a BGH arra a következtetésre jutott, hogy a konkrét ügyben a pénzbüntetés felemelése enyhébb, mint a járművezetéstől eltiltás, ezért a súlyosítási tilalom beállta ellenére a BGH megengedte az eredetileg elrendelt pénzbüntetés felemelését, ha a fellebbviteli bíróság egyúttal eláll a járművezetéstől való eltiltás elrendelésétől. Azt az eset mindenkori körülményei határozzák meg, hogy milyen mértékben lenne emelhető a pénzbüntetés a járművezetéstől való eltiltás elmaradásával párhuzamosan. Az elrendelt szankciók összességét nézve különösen a gazdasági következményeket figyelembe véve állapítható meg, hogy vajon fennáll-e a terhelt hátrányára való megváltoztatás. Ennek alapján tehát elfogadhatjuk, hogy – ha a törvény kifejezetten nem határozza meg, hogy egy adott szankció mikor minősül súlyosabbnak – egyes esetekben konkrét individuális értékeléssel kell eldönteni, hogy a szankciók közül melyik elrendelésére kerülhet sor (ld. pl. intézkedések konkurálása).

A konkrét individuális értékelési mód sajátos felfogást képvisel, a súlyosítási tilalom értékelésének kiindulópontjának tekinthető. Ha a súlyosítás megítéléséhez a

---

²³ Vö. BGHSt. 24, 11, 14.

jogtalanság következményeinek értékelését is hozzá kellene igazítani, akkor kérdéses marad, hogy a büntető jogkövetkezmények megváltoztatására való igény hátrányt jelent-e, és a a konkrét eset körülményeinek értékelését a hátrányok mérlegelésének figyelembevételével végzik-e el, illetőleg az objektív méltányolás mellett a vádlott érdekét is figyelembe veszik-e. Kadel szerint súlyosításra akkor kerül sor, ha az eset konkrét körülményeit figyelembe vevő összegítelés alapján az elrendelt szankció objektíve a vádlott hátrányára változik.²⁴ Azért, hogy a vádlottnak a jogorvoslat benyújtásával kapcsolatos szabad döntését biztosítsák, Kadel szerint a vádlott szubjektív értékelésének is jelentőséget kell tulajdonítani a jogkövetkezmények neme és mértéke tekintetében. Maurach egyenesen odáig megy, hogy az általános objektív módszerrel az intézkedések között nem lehet átfogó, egyértelmű rangsort felállítani, ugyanúgy, mint ahogy általánosan figyelembe vehető konkrét értékelési módot sem.²⁵ Eszerint nem elegendő objektív szempontok alapján dönteni, a személyes ráhatást, az intézkedéseknek a vádlottra gyakorolt hatását nem szabadna figyelmen kívül hagyni. Maurach szerint ezt az értékelést a súlyosítás megítélésekor is figyelembe kell venni. A szubjektív érzékelés tehát szerinte elítélési indiciumként bevonható az ítékezésbe annak megfelelő értékelése érdekében, hogy a konkrét esetben fennáll-e hátrány.²⁶

2.3. A szubjektív tendencia. Egyes esetben szubjektív tendencia mutatkozik meg a hátrány megítélésében. Míg ugyanis pl. a büntetések területén kevésbé kétséges a szankciók súlyosságának megítélése (főként a főbüntetéseknél, ahol ez a fokozatosság egyértelmű és általánosan elfogadott), addig az intézkedéseknél azok különböző feltételei és célkitűzései miatt egy ilyenfajta összehasonlító mérték megállapítása nehezebb, ha nem éppen lehetetlen. Adott esetben akár a terhelt kívánságát is figyelembe lehet venni, hiszen az intézkedés célja sok esetben a gyógyítás, és ennek eredményességéhez elengedhetetlenül szükséges az érintett aktív közreműködése. Ha tehát pl. felmerül, hogy a más szankcióval sújtott terheltnek rendeljék-e el a pártfogó felügyeletét, figyelembe lehet venni a terheltnek azt a kérését, hogy milyen magatartási szabályokat rendeljenek el vele szemben (illetőleg a kérés nyilvánvalóan elsősorban arra fog vonatkozni, hogy milyeneket ne). Egyes magatartási szabályok ugyanis nyilvánvalóan a büntetés/intézkedés célján túlmutató joghátrányt jelenthetnének.²⁷ A törvény hazánkban sem ismer alapvető szinten fokozatosságot az intézkedések rangsorában. A több megengedhető intézkedés közötti kiválasztásnál vagy halmozásnál nem lehet egyedüli szempont, hogy az intézkedés legyen alkalmas a közrend védelmére, a döntő az, hogy legyenek tekintettel az eset körülményeire, és ennek során a vádlott esetleges kívánságait is figyelembe kell venni. Hogy ez a meghatározó szubjektív nézőpont kényszerítően hat-e a konkrét szankció kiválasztásakor, vagy előfordulhat-e, hogy ezt egyáltalán nem kell figyelembe venni, további vizsgálódást igényelhet. A német szakirodalom alapján a „hátrány”

²⁴ Berthold Kadel: *Die Bedeutung des Verschlechterungsverbots für Geldstrafenerkenntnisse nach dem Tagessatzsystem*, 1983. 13. o.

²⁵ Reinhart Maurach: i. m. 162-163. o.

²⁶ Reinhart Maurach: i. m. 163. o.

fogalmát illetően a súlyosítási tilalomra vonatkozóan összességében megállapítható, hogy a vádlottnak a szankció súlyosságára vonatkozó teljesen szubjektív nézete nem lehet döntő jelentőségű. Ezt a nézetet képviseli többek között Frisch, Kretschmann, Maurach, Seibert és Wittschier is.²⁸ Az ítékezés sem követhet ilyen extrém szubjektív nézetet.

Nevezett szerzők műveiben egyértelműen azonos az álláspont a tekintetben, hogy a személyes kívánságokat és érzéseket figyelembe kell venni a döntések során, de ezek nem lehetnek egyedül döntők. Ganske példája szerint: ha a vádlott a szabadságvesztés büntetést enyhébbnek találja, mint a pénzbüntetést, akkor erre hivatkozással nem lehet a súlyosabb büntetést kiszabni, hanem csak a pénzbüntetést, ami a szabadságvesztéshez képest mindenképpen enyhébb szankció.²⁹ A személyes szabadság ugyanis általánosan elismerten magasabb minőségű alapjog, mint a vagyoni biztonság, ezért annak a megvonása minden körülmény között súlyosabb jogsérelemként jelenik meg. Ez azzal indokolható, hogy egy vagyoni jellegű szankció esetén a terheltnek megmarad arra a lehetősége, hogy szabad emberként a társadalmi életben részt vegyen, így pl. tovább tudja gyakorolni foglalkozását.

A szakirodalomban felmerült a kérdés, hogy a vádlott lemondhat-e a súlyosítási tilalom által számára nyújtott védelemről, hiszen egyes esetekben ő maga is úgy élheti meg, hogy a súlyosítási tilalom akadályozza meg a számára szubjektíven kedvezőbb döntés meghozatalát (pl. ha számára kisebb jogkorlátozást jelent a felfüggesztett szabadságvesztés, mint a végrehajtandó pénzbüntetés). A lemondás kérdésében két véleménycsoport alakult ki: a vele egyetértők és az azt elutasítók. Az utóbbiak a hátrány meghatározásánál az általános objektív kiindulópontból kivételeket is megengednek, mint pl. a konkrét megfigyelés (Frisch,³⁰ Schlüchter³¹); a vádlott kívánsága (Grethlein³²), az esetre orientálódott szemléletmód (Paulus³³). Általában azok, akik a lemondás jogát elutasítják, túlnyomórészt kimondják az intézkedések kicserélésének lehetőségét. Nekik ugyanis nincs szükségük a lemondás jogi lehetőségére, mivel az érintett tényleges kívánságát már a súlyosítás megítélésének első szintjén figyelembe veszik. Frisch a lemondás konstrukcióját csak kényszermegoldásnak tekinti. Grethlein a jogvesztés mint dogmatikai alap gondolatából kiindulva tagadja a lemondás lehetőségét, mivel az állam büntetőjogi igénye a vád-

²⁷ Így pl. a BGH figyelembe vette adott ügyben a vádlott kívánságát, amikor a vádlottat az essenai tartományi bíróság ítéletében gyógyító intézetbe utalta, és a vádlott azt indítványozta, hogy inkább rendelkezzen el vele szemben biztonsági őrizet, mivel a szellemi betegekkel való együttélés lelkileg különösen súlyosan megterhelte. A BGH indokolása szerint ugyanis a két intézkedés között nem fokozatbeli, hanem nembeli különbség van. Vö. BGHSt. 5, 312.

²⁸ Wolfgang Frisch: i. m. 165-166.o.; Hans-Jochen Kretschmann: *Das Verbot der reformatio in peius im Jugendstrafrecht*, Saarbrücken, 1968. 108. o.; Reinhart Maurach: i. m. 162. o.; Claus Seibert: Zum Verbot der Schlechterstellung (§§ 331, 358, 373 StPO), *Monatsschrift für Deutsches Recht*, 1954. 340-341. o.; Johannes Wittschier: i. m. 24. o.

²⁹ Joachim Ganske: i. m. 50. o.

³⁰ Wolfgang Frisch: i. m. 165. o.

³¹ Ellen Schlüchter: *Das Strafverfahren*, 1983. 631. pont.

³² Gerhard Grethlein: i. m. 29. o.

³³ Gerhard Fezer –Rainer Paulus: *Kommentar zur Strafprozessordnung*, Neuwied – Kriftel – Berlin, 1993. a 331. §-hoz fűzött kommentár.

lott befolyásolásától független, ezáltal az állam nem is köthet megállapodást a terhelttel a törvény által megengedett mérték szerinti megbüntetésről.

Az objektivisták ezzel szemben kifejezett ajánlják a lemondás lehetőségét, mivel a súlyosítási tilalom általános objektív megítéléséből indulnak ki, amely vagy egyáltalán nem, vagy csak korlátozott módon teszi lehetővé az intézkedések kicserélését. Így például a lemondás jogát a súlyosítási tilalom büntető eljárásjogi előírásainak szempontját védelmező előírásként hangsúlyozza Gerhard, azaz megengedi a vádlottnak, hogy lemondjon az egyébként őt védő jogról.³⁴

Álláspontunk szerint a jogállamilag levezethető reformatio in peius tilalmáról a vádlott nem mondhat le. Az államnak a súlyosítási tilalom meghatározott határokat állít a szankció mértékét illetően. Ezeket a határokat eltolni nem lehet, és nem is szabad, a vádlott szubjektív választása alapján sem. A jogbiztonságnak, valamint a másodfokú eljárás előreláthatósága követelményének mindenkor érvényesülnie kell. Ha a súlyosítási tilalom hatásáról való lemondást megengednénk, meg kellene állapítani annak határait is.

Elmondhatjuk tehát, hogy

- a reformatio in peius tilalma több, mint a vádlott számára tett jogi szívesség: a tilalmat, mint a jogállami büntetőeljárás biztosításának célját a jogállami elvből és a tisztességes eljárás jogállami alapelvéből lehet levezetni;
- a hátrány fogalmát a súlyosítási tilalommal kapcsolatosan az általános objektív értékelés szerint kell megítélni, ez az értékelés független az eset körülményeitől és az érintett szubjektív kívánságaitól;
- az intézkedéseket nem lehet általános kritériumok alapján rangsorolni annak érdekében, hogy a súlyosítás kérdését egy konkrét kicserélés során meg tudjuk válaszolni, mivel az intézkedések egymással aliud viszonyban vannak, amely megtiltja, hogy besoroljuk és kicseréljük őket;
- a vádlottnak pedig nincs meg az a jogosultsága, hogy lemondjon a reformatio in peius tilalma által nyújtott védelemről.

3. A súlyosítási tilalom a harmadfokú eljárásban

A harmadfokú eljárást szabályozó XV. Fejezet már említett rendelkezése szerint a harmadfokú bíróság kötve van a súlyosítási tilalomhoz a határozatának meghozatalakor (397. §). A harmadfokú eljárásra a 396. § (1) bekezdése szerint³⁵ három esetben kerülhet sor: ha a másodfokú bíróság a büntetőjog szabályainak megsértésével

a) olyan vádlott bűnösségét állapította meg, illetőleg olyan vádlott kényszergyógyógykezelését rendelte el, akit az elsőfokú bíróság felmentett, vagy vele szemben az eljárást megszüntette,

³⁴ Bernd-Peter Gerhard: i. m. 93. o.

³⁵ A korábbi kettős felsorolást a 2009. évi LXXXIII. törvény 41. §-a módosította, amely módosítás 2009. augusztus 13-án lépett hatályba.

b) olyan cselekmény miatt állapította meg a vádlott bűnösségét, amelyről az elsőfokú bíróság nem rendelkezett, noha a vád is tartalmazta annak tényállását,

c) az elsőfokon elítélt vádlottat felmentette, vagy vele szemben a büntetőeljárást megszüntette.

Az első két esetkör elméleti szempontból ugyanazt a helyzetet jelöli meg, hiszen mindkét esetben arról van szó, hogy valamely bűncselekmény miatt az elsőfokú bíróság nem mondta ki a vádlott bűnösségét, de a másodfokú bíróság igen. Azonban amíg az a) pontban megjelölt helyzetben az elsőfokú bíróság kifejezetten rendelkezett a bűncselekményről (felmentés vagy eljárásmegszüntetés), addig a b) pont esetén arról van szó, hogy az egymással anyagi halmazatban álló bűncselekmények közül valamelyikkel kapcsolatban az elsőfokú ítélet tartalmazza a tényállást és a bűncselekménnyé nyilvánítás egyéb feltételeihez (pl. bűnösség) szükséges adatokat, azonban az elsőfokú bíróság nem is minősítette az adott cselekményt. Mivel mind az a), mind a b) pontnál olyan bűncselekményben mondják ki a vádlott bűnösségét másodfokon, amelyben elsőfokon nem mondták ki, ezáltal ennek a megkülönböztetésnek a súlyosítási tilalom szempontjából nincsen jelentősége, ezért a továbbiakban együtt kezeljük őket.

A c) pont az előbb említettel éppen ellentétes helyzetet ölel fel. Ilyenkor a vádlottal szemben – Tremmel szavaival élve³⁶ – a „legkedvezőbb fordulat” következik be, hiszen a korábban elítélt vádlottat felmentik, vagy vele szemben az eljárást megszüntetik.

Az itt említett két esetkör („legkedvezőtlenebb fordulat” és „legkedvezőbb fordulat”) alapján harmadfokon a súlyosítási tilalom vizsgálata szempontjából négy alaphelyzet állhat elő (hiszen ha az első- és másodfok azonosan dönt a bűnösség kérdésében, nincs helye harmadfokú eljárásnak):

Elsőfokú bíróság	Másodfokú bíróság	Harmadfokú bíróság
Nem állapítja meg a terhelt bűnösségét	Megállapítja a terhelt bűnösségét	Nem állapítja meg a terhelt bűnösségét
Nem állapítja meg a terhelt bűnösségét	Megállapítja a terhelt bűnösségét	Megállapítja a terhelt bűnösségét
Megállapítja a terhelt bűnösségét	Nem állapítja meg a terhelt bűnösségét	Megállapítja a terhelt bűnösségét
Megállapítja a terhelt bűnösségét	Nem állapítja meg a terhelt bűnösségét	Nem állapítja meg a terhelt bűnösségét

A súlyosítási tilalom kérdését aszerint kell részletesebben vizsgálni, hogy mit tehet a harmadfokú bíróság attól függően, hogy milyen irányú a jelentős változás másodfokon.

1. Ha az elsőfokú bíróság nem állapítja meg a terhelt bűnösségét (mert felmenti, vele szemben az eljárást megszünteti, avagy az anyagi halmazatban levő bűncselekménnyel kapcsolatban csak a tényállást állapítja meg, de nem mondja ki a vádlott bűnösségét egyik-másik bűncselekményben), akkor csak abban az esetben ke-

³⁶ Tremmel Flórián: *Magyar büntetőeljárás*, Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2001. 499. o.

rülhet sor másodfokon a vádlott elítélésére, ha az elsőfokú ítélet ellen a terhelt terhére fellebbezést jelentettek be. Ezt követően a másodfokú ítélet ellen a jogintézmény jellegéből az következne, hogy csak a vádlott javára lehet bejelenteni fellebbezést, azonban a Be. nem így fogalmaz. A 386. § (3) bekezdése ugyanis a másodfokú ítélet ellen a terhelt terhére bejelentett fellebbezéssel kapcsolatban kimondja, hogy ha az ügyész, illetőleg a pótmagánvádló az elsőfokú bíróság ügyszózatára ellen a vádlott terhére nem jelentett be fellebbezést, a másodfokú bíróság ítélete ellen csak a vádlott felmentése vagy az eljárás megszüntetése miatt fellebbezhet. Ebből tehát az következik, hogy

a) ha az ügyész (pótmagánvádló) az elsőfokú ügyszózatára ellen bejelentett a terhelt terhére fellebbezést, akkor a másodfokú ítélet ellen is fellebbezhet (ha az egyébként lehetséges), akár a „legkedvezőtlenebb”, akár a „legkedvezőbb fordulat” állt be;

b) ha viszont az ügyész (pótmagánvádló) az elsőfokú ügyszózatára ellen nem jelentett be a terhelt terhére fellebbezést, akkor csak a „legkedvezőbb fordulat” beállása esetén jelenthet be fellebbezést a másodfokú ügyszózatára ellen.

Esetünkben tehát feltételeznünk kell, hogy az ügyész (pótmagánvádló) az elsőfokú ügyszózatára ellen jelentett be a terhelt terhére fellebbezést (különben a másodfokú bíróság nem állapíthatta volna meg a vádlott felelősségét azt követően, hogy az elsőfokú bíróság nem állapította meg), ezért az ügyészt (pótmagánvádlót) továbbra is fellebbezési jog illeti meg. Azaz ha pl. az elsőfokú bíróság felmenti a terheltet az emberölés vádjáról, majd a másodfokú bíróság – a vádlott terhére bejelentett fellebbezést követően – megállapítja a terhelt büntetőjogi felelősségét halált okozó testi sértés büntetében, akkor ez ellen a másodfokú ítélet ellen az ügyész (pótmagánvádló) további fellebbezést nyújthat be, mivel annak minden feltétele fennáll (elsőfokú felmentés után másodfokú elítélés; a terhelt büntetőjogi felelősségének megállapítására a büntető anyagi jog szabályainak megszegésével került sor).

Ilyenkor a harmadfokú eljárásban a súlyosítási tilalom aszerint alakul, hogy a másodfokú ítélet ellen milyen irányban jelentettek be fellebbezést. Ha a bűnösség megállapítása miatt csak a vádlott javára éltek perorvoslással, akkor a harmadfokú eljárásban nem lehet a másodfokú bírósági eljárásban hozott ítéletnél súlyosabb ítéletet hozni (s mivel nincs külön szabály, azt, hogy mi minősül hátrányosabb ítéletnek, nem a hátrány fentebb kifejtett elméleti megközelítése, hanem a másodfokú eljárásban megállapított korlátok döntik el). Ha viszont az elsőfokú el nem ítéletét követő elítélés ellen a vádlott terhére is nyújtanak be fellebbezést, akkor a harmadfokú bíróságot egyáltalán nem köti a súlyosítási tilalom.

2. A „legkedvezőbb fordulat” esetén az elsőfokon elítélt vádlott bűnösségét nem állapítják meg másodfokon. Míg az előző esetkörben feltételeztük, hogy az elsőfokú ítélet ellen bejelentettek a terhelt terhére fellebbezést (hiszen ennek hiányában nem is kerülhetett volna sor a „legkedvezőtlenebb fordulatra”), addig az elsőfokú ítélet ellen benyújtott fellebbezés iránya itt nem egyértelmű. Mivel másodfokon nem beszélünk enyhítési tilalomról (reformatio in melius), ezért nemcsak az fordulhat elő, hogy az elsőfokú ítélet ellen a terhelt javára (is) bejelentett fellebbezést

követően mentik fel másodfokon a terheltet (szüntetik meg vele szemben az eljárást), hanem az is, hogy csak a vádlott terhére jelentettek be fellebbezést, ennek alapján azonban a másodfokú bíróság felmenti az elsőfokon elítélt terheltet (vagy megszünteti vele szemben az eljárást). Ilyenkor tehát előfordulhat, hogy

a) az elsőfokú elítélés ellen csak a vádlott javára fellebbeznek, ezután a vádlottat felmentik (vele szemben az eljárást megszüntetik), majd a másodfokú ítélet ellen a terhelt terhére fellebbezést jelentenek be, vagy

b) az elsőfokú bűnösítő ítélet ellen a vádlott terhére is nyújtottak be fellebbezést, de a vádlottat a másodfokú bíróság felmentette (vele szemben az eljárást megszüntette), majd a másodfokú ítélet ellen a terhelt terhére fellebbezést jelentenek be.

ad a) Ha az elsőfokú bűnösítő ítélet ellen nem jelentettek be a terhelt terhére fellebbezést, majd a másodfok nem állapítja meg a terhelt büntetőjogi felelősségét, és ez ellen az ítélet ellen aztán fellebbeznek a terhelt terhére, akkor álláspontunk szerint a jogintézmény jellegéből eredő súlyosítási korlátozások lépnek fel. Értelemszerűen a harmadfokú bíróság adott esetben megállapíthatja a vádlott büntetőjogi felelősségét, ha úgy ítéli meg, hogy az elsőfokú bíróság döntött helyesen a bűnösség kérdésében, ugyanakkor ez a harmadfokú határozat a súlyosítási tilalom miatt nem terjeszkedhet túl az elsőfokú ítéletén. Tehát a 354. § (1) és (4) bekezdésében meghatározott korlátok között lehet az elsőfokú ítéletben megállapított szankcióhoz képest harmadfokon büntetést kiszabni vagy intézkedést alkalmazni. Ha tehát pl. az elsőfokú bíróság megállapította a terhelt bűnösségét rablás bűntettében, és ezért 2 évi börtönbüntetésre ítéli, ez ellen az elsőfokú ítélet ellen csak a vádlott javára jelentenek be fellebbezést, aminek eredményeképpen a másodfokú bíróság felmenti a vádlottat, és ezért másodfellebbezést nyújtanak be, akkor a harmadfokú bíróság akkor sem szabhat ki a 2 évi börtönbüntetésnél súlyosabb büntetést, ha nemcsak megállapítja a terhelt büntetőjogi felelősségét, hanem a büntetés kiszabásánál irányadó körülményekre (Btk. 83. §) tekintettel még súlyosabb büntetést tartana indokoltnak.

ad b) Nem áll fenn ez a korlát, ha az elsőfokú ítélet ellen a vádlott terhére (is) jelentettek be fellebbezést. Ha tehát az elsőfokú bíróság elítéli a terheltet, ez ellen a vádlott terhére (is) jelentenek be fellebbezést, majd a másodfokú bíróság felmenti a vádlottat, akkor az ez ellen a másodfokú ítélet ellen (a terhelt terhére) bejelentett fellebbezés alapján a harmadfokú bíróság kezét semmi nem köti sem a bűnösség, sem a szankció és annak mértéke megállapításában. Ugyanakkor elvileg a törvény azt sem zárja ki, hogy az elsőfokú bűnösítő ítéletet követő másodfokú felmentés (eljárás megszüntetés) ellen a terhelt javára jelentsenek be fellebbezést. Ha ez az eset áll fenn, és a terhelt terhére egyúttal nem jelentenek be fellebbezést, úgy a harmadfokú bíróságot igen szorosan köti a súlyosítási tilalom, hiszen nem is állapíthatja meg a terhelt büntetőjogi felelősségét. Legfeljebb azt teheti meg, hogy – ha annak feltételei fennállnak – a Be. 399. §-a alapján az első- vagy másodfokú bíróságot új eljárásra utasítja. Ebben az új eljárásban aztán már a megismételt eljárásra vonatkozó eltérésekkel érvényesül a súlyosítási tilalom.

Összegzés

A büntetőeljárás törvény kodifikációjának 1994-ben elfogadott koncepciója szerint a jogorvoslati rendszert akár a három-, akár a négy szintű bírósági szervezet keretében úgy kellett kialakítani, hogy biztosítani lehessen a kétfokú rendes jogorvoslat igénybevételének lehetőségét. Az eredetileg elfogadott Be. szövege ennek megfelelően kétfokú rendes perorvoslatot ismert, négy szintű bírósági rendszer mellett. A megváltozott kriminálpolitikai célok (és szervezeti, anyagi problémák) miatt azonban a Be. nem az eredeti időpontban, hanem csak 2003-ban lépett hatályba, jelentősen megváltozott tartalommal. Ennek a novellának esett áldozatul a kétfokú perorvoslati rendszer is. Ezért egyedülálló módon hazánkban négy szintű bírósági rendszerhez egyfokú rendes perorvoslat kapcsolódott. A 2006-os novella egyik fő célja éppen ennek a megváltoztatása volt, azonban (szintén részben anyagi jellegű problémák miatt) csak igen szűk körű harmadfokú eljárást vezetett be.³⁷

Ez a harmadfokú eljárás azonban nemcsak, hogy rendkívül szűk körű (mivel csak az egymással teljesen ellentétes tartalmú első- és másodfokú határozatok esetén nyílik meg ennek a rendes perorvoslati eljárásnak a lehetősége), hanem számos részletrendelkezésben hiányos, ellentmondásos vagy nehezen értelmezhető. Már magát a jogorvoslat elnevezését igencsak elhibázottnak tartjuk (fellebbezés), hiszen az 1998. évi XIX. törvény eredeti szövege szerinti felülvizsgálati indítvány mellett számos más terminus technikus is elfogadható lenne (semmisségi panasz, törvényességi panasz, semmisségi indítvány stb.), az azonban, hogy ugyanúgy fellebbezésnek hívják, mint az elsőfokú határozat elleni perorvoslatot, elfogadhatatlan. Ha a nyomozás során 5-6 féle jogorvoslati elnevezést is tartalmaz a törvény, akkor éppen a két legjelentősebb, az ügydöntő határozat elleni perorvoslatot feltétlenül meg kellene különböztetni egymástól az elnevezésükben is.³⁸ A súlyosítási tilalomra vonatkozó sajátos, csak a harmadfokú eljárásban érvényesülő rendelkezés hiányában számos probléma merülhet fel a gyakorlatban, amit vagy a bírói gyakorlatnak, vagy (jobbik esetben) a törvényhozásnak kell tisztáznia. Ez a tanulmány ezekre a problémákra igyekszik fordítani a figyelmet.

---

³⁷ Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: *Új magyar büntetőeljárás. Kiegészítő füzet*, Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2007.

³⁸ Éppen ezért hívtuk több esetben a másodfokú ítélet elleni fellebbezést (a megkülönböztetés érdekében) másodfellebbezésnek.